

PENTTI RISSANEN

Rahoituksen ja sijoitustoiminnan etiikka

TIIVISTELMÄ

Artikkelissa tarkastellaan eräiden käyttäytymismallien kehittymistä eettisistä ohjeista kirjoitetuksi laiksi ja eritellään suomalaisten rahoituspalveluja tarjoavien laitosten toimintatavoissa viime aikoina tapahtuneita muutoksia. Pankkialaisuus otettiin kirjoitettuun lakiin Suomessa vasta 1969. Salassapitovelvollisuus ei yleensä ole aiheuttanut ongelmia mutta saattaa tulla ongelmalliseksi silloin kun se joutuu vastakkain pankin omien intressien kanssa pankin ollessa velkojana. Sisäpiiritiedon käyttöön liittyviä ongelmia ei juuri tiedostettu ennen arvopaperimarkkinalain säätämistä 1989. Vanhat toimintamallit väistyvät hitaasti ja on vielä paljon tehtävää ennen kuin arvopaperimarkkinamme saavuttavat kansainvälisten sijoittajien täyden luottamuksen. Eritasoisten sääntöjen muotoutumisen kiinteää yhteyttä yhteiskunnan tapahtumiin ja taloudelliseen kehitykseen havainnollistavat rahanpesun estävä lainsäädäntö ja rikoslain soveltamisen räätälöinti pankinjohtajiin sopivaksi 1994. Pankkien toimintatavat muuttuivat voimakkaasti 90-luvun alun pankkikriisin ja ennen kriisiä tapahtuneen tulosjohtamisen käyttöön ottamisen seurauksena. Perinteiset laillisuus, vastuu koko yhteiskunnan taloudesta ja huolenpito asiakkaista ovat korvautuneet pragmaattisemmilla asenteilla ja puhtaasti liiketaloudellisilla arvoilla. Luottolaitosten toiminta ei nykyään poikkea muiden palvelualojen toiminnasta. Yleisön luottamus pankkeja kohtaan on pankkikriisin ja toiminnan luonteen muuttumisen vuoksi laskenut. Vain sopimattomiksi koettujen käyttäytymistapojen hylkääminen luo edellytykset luottamuksen palautumiselle.

PENTTI RISSANEN, varatuomari, asianajaja

Asianajotoimisto Pentti Rissanen

• e-mail: pentti.rissanen@rissanen.com

1. OMA NÄKÖKULMA

Aluksi jokunen sana kokemustauastani ja tarkastelukulmastani aiheeseen nähden. Valmistutuani juristiksi 1965 työskentelin Kansallis-Osake-Pankissa eri tehtävissä. Vuodesta 1988 läh-tien toimin johtokunnan jäsenenä, kunnes minulle 1995 alussa annettiin näyttävästi ”potkut” pankin palveluksesta. Viimeksi Helsingin hovioikeus on pitänyt pankin menettelyä lain vas-taisena. Riita on nyt Korkeimmassa oikeudessa.

Kevät 1995 merkitsi minulle uudelleen asennoitumisen aikaa. Muutos oli raju, olinhan työskennellyt pankissa 30 vuotta. Vuosien myötä olin huomaamattani samaistunut pankkiin ja sen pyrkimyksiin. Kasinotalouden ajatusmaailmaa en kuitenkaan koskaan ymmärtänyt. Väistä-mättömästä surutyöstä selvittyäni päätin säilyttää itsenäisyyteni, johon minut oli kovakourai-sesti paikattu. Aloitin itsenäisen yrittäjän elämän, jossa taloudellisen turvallisuuden puutteet korvaa ajatuksen ja mielipiteen vapaus. Nyt olen toista vuotta toiminut Suomen Asianajaliit-toon kuuluvana itsenäisenä asianajajana ja olen uudesta ammatistani poikamaisen innostunut. Pankkivastaista minusta ei ole tullut, mutta ”entisen elämän” tarkastelu tavallaan ulkoapäin on avannut uusia ulottuvuuksia.

2. LUOTTAMUS ONNISTUMISEN KULMAKIVI

Kuuluisassa kansainvälisessä investointipankissa, Goldman Sachsissa jokaiselle taloon tuleval-le annetaan pankin perusteet. Niiden mukaan Goldman Sachin menestyksen peruspilarit ovat: asiansa osaava henkilöstö, ensiluokkainen tuotevalikoima ja ylivertaiset taloudelliset resurssit. Heti tämän perään todetaan kuitenkin, että näillä pilareilla ei ole mitään merkitystä ilman asiak-kaiden luottamusta.

Luottamuksen merkitys on pankkitoiminnassa elintärkeä. Pankkitoiminnan ytimen muo-dostaa asiakkaiden varoista, talletuksista huolehtiminen. Yleensä ne lainataan pankin valitse-mille luottoasiakkaille. On luonnollista, että kukaan ei halua antaa rahojaan sellaiselle, johon ei voi ehdottomasti luottaa. Sama pätee myös muihin rahoitus – ja sijoituspalveluihin. Kaikissa niissä on kysymys asiakkaan ja palveluntarjoajan erityissuhteesta, joka aina edellyttää keski-näistä luottamusta. Onkin sanottu, että luottamus on tärkein pankkien taseeseen sisältyvä teki-jä, mutta sitä ei vain voida valitettavasti ilmaista numeroina. Luottamuksen säilyttäminen riip-puu siitä, kuinka hyväksyttäviä menettelytapoja pankit ja sijoitusyhtiöt, tai paremminkin niissä työskentelevät ammattilaiset käyttävät. Kysymys on viime kädessä heidän etiikastaan. Eettisesti moitteettomat menettelytavat ja käyttäytyminen ovat rahoitus- ja sijoitustoiminnassa menesty-misen ehdoton edellytys.

Esitykseni jakaantuu kahteen pääjaksoon. Ensiksi tarkastelen eräiden käyttäytymismallien kehittymistä eettisesti hyväksytystä tavasta, tavanomaisoikeuden kautta kirjoitetuksi säännök-

seksi. Sen jälkeen pyrin hahmottamaan suomalaisten rahoitus- ja sijoituspalveluja tarjoavien yritysten ja niissä työskentelevien henkilöiden toimintatavoissa havaitsemiani muutoksia. Sovitun työjaon mukaisesti keskityn pankkeihin, joista kokemukseni voittopuolisesti ovat.

3. EETTISESTÄ SÄÄNNÖSTÄ KIRJOITETUKSI LAIKSI

3.1. Asiakkaiden asioiden luottamuksellisuus ja salassapitovelvollisuus (pankkisalaisuus). Vaikka pankin tietoon tulleet asiakasta koskevat tiedot on pankkitoiminnassa aina katsottu kuuluvan salassa pidettäviin luottamuksellisiin tietoihin, pankkisalaisuutta koskeva säännös otettiin meillä kirjoitettuun lakiin vasta niinkin myöhään kuin 1969. Sitä ennen pankkisalaisuuden laajuus samoin kuin ne olosuhteet, jolloin salaisuuden suoja voitiin oikeutetusti murtaa, olivat määntyneet tavanomaisen oikeuden mukaan. On selvää, että tällöin pankkien noudattamalla pankkitavalla oli kirjoitetun lain puuttuessa erittäin suuri merkitys. Tapa taas riippui suuressa määrin asiassa mukana olevista henkilöistä ja heidän tulkinnastaan tavan merkityksestä esille tulleissa tilanteissa.

Nykyisin luottolaitostoiminnasta annetun lain 94 §:ään sisältyvän pankkisalaisuusnormin mukaan pankkisalaisuus tarkoittaa lainkohdassa lueteltujen luottolaitoksen toimi- ja luottamushenkilöiden velvollisuutta pitää salassa, mitä he ovat tehtävässään saaneet tietää luottolaitoksen asiakkaan tai muun sen toimintaan liittyvän henkilön taloudellisesta asemasta tai yksityisen henkilökohtaisista oloista taikka liike- tai ammattisalaisuudesta, jollei se , jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, anna suostumustaan seikan ilmaisemiseen. Vastaava säännös on arvopaperimarkkinalain 7 luvun 3 §:ssä, jossa vaitiolovelvollisuus ulotetaan arvopaperipörsösin, arvopaperivälittäjän ja arvopaperivälittäjien yhteisön jäseniin ja toimihenkilöihin.

Salassapitovelvollisuus ei liene suuremmin aiheuttanut pankki- tai sijoitustoiminnan piirissä työskenteleville normaaleissa tapauksissa ongelmia. Päinvastoin olen havainnut, että pankinjohtajat jopa hyvin kärkkäästi vetoavat pankkisalaisuuteen, välttyäkseen vastaamasta kiusallisiin kysymyksiin. Tilanne muuttuu kuitenkin kokonaan toiseksi, jos eteen nousee kysymys salassapitovelvollisuuden suhteesta pankin omiin intresseihin. Tätä valaisee seuraava esimerkki:

Nykyisin läheisten vanhempien ja lasten väliset lahjoitukset on ilmoitettava tuomioistuimelle, jotta lahjansaaaja voisi saada suojaa lahjan antajan takaisinsaantivaatimuksilta konkurssissa ja ulosmittauksessa. Ajan kuluminen ei vaikuta asiaan. Lahja peräännytyy aina ellei ilmoitusta ole tehty. Näin on menetelty kuitenkin vain häviävän harvoja lahjoja koskien, koska ihmiset eivät tiedä tästä 1991 lahjanlupauslakiin otetusta säännöksestä. Voidaanko pitää hyväksyttävänä sitä, että pankki asiakkaansa jouduttua taloudelliseen ahdinkoon käy läpi hänen ja hänen läheistensä tilitiedot useiden vuosien ajalta ja edellä mainittuun säännökseen perustuen

vaatii lahjansaajaa palauttamaan lahjan käytettäväksi velkojen maksuun. Tuntuu eettisesti arveluttavalta, mutta näin on kuitenkin käytännössä tehty! Kysymyksessä on tosiasiaa vastakaisten intressien punnitseminen. Toisessa vaakakupissa on asiakkaan suojaksi tarkoitettu pankkialaisuus ja toisessa velkojan aseman suojaaminen. Yleispätevän kannan tai toimintaohjeen antaminen ei ole tässä mahdollista, kuten ei yleensääkään etiikan tai moraalien alueella. Jokainen tilanne on ainutkertainen siihen liittyvine erityispiirteineen. Kannanottoihin vaikuttaa myös arvioijien oma kokemustausta ja arvomaailma.

3.2. Arvopaperimarkkinoiden läpinäkyvyys ja toimivuus (sisäpiiritiedon väärinkäyttökielto). Niin sanotun sisäpiiritiedon käyttämiseen liittyviä ongelmia ei meillä aikaisemmin edes tunnistettu. Esimerkki tästä:

Olin 1983 Lontoossa solmimassa suhteita sikäläisiin merchant-pankkeihin, joiden tuki oli välttämätön suomalaisten yhtiöiden viemiselle ulkomaisiin pörssiin. Esittelyaineistooni kuului mm. toimittamani Pörssi-yhtiöt-kirja, jossa lyhyesti esiteltiin kaikki pörssi-yhtiöt ja myös niiden hallintoelinten kokoonpano. Hämmästyin, kun heti ensimmäisessä paikassa välittäjäyrittäjän pääanalytikko kysyi minulta, onko Suomessa minkäänlaisia sisäpiirisääntöjä? Selitin hänelle monisanaisesti arvopaperimarkkinoidemme toimintaperiaatteita, pörssin valvontaa, pelisääntöjä jne, mistä johtuen erillisille sisäpiirisääntöille ei Suomessa nähty tarvetta. Analytikon ilme jäi kuitenkin mieleeni. Kun seuraavassa välittäjäfirmassa toistui sama, en enää alkanut selittelemään, vaan esitin vastakysymyksen, miksi hän tätä kysyy? Puhumatta mitään kokenut kansainvälisten arvopaperiasioiden ammattilainen osoitti minulle Pörssi-yhtiöt-kirjan sivuja. Silloisten 47 pörssi-yhtiön hallituksessa tai hallintoneuvostossa sormi pysähtyi nimen Tiivola tai Lassila kohdalle lähes joka toisella aukeamalla. En tuntenut mitään tarvetta jatkaa keskustelua Suomen insider-periaatteista!

Sisäpiiritiedon väärinkäyttö kiellettiin ottamalla sitä koskeva nimellinen säännös vuonna 1989 annettuun arvopaperimarkkinalakiin (AML). Säännöksen (AML 5:1) mukaan se joka asemansa, toimensa tai tehtävänsä nojalla on saanut tietää julkisen kaupankäynnin kohteena olevaa arvopaperia koskevan julkistamattoman seikan, joka on omiaan olennaisesti vaikuttamaan sanotun arvopaperin arvoon, ei saa käyttää tietoa hyväksi hankkiakseen itselleen tai toiselle aineellista etua luovuttamalla tai hankkimalla omaan tai toisen lukuun arvopaperin tai suoraan tai välillisesti neuvomalla toista niiden kaupassa. Sama kielto koskee myös henkilöä, jonka on syytä epäillä, että tieto on ilmaistu tai paljastettu luvottomasti tai vahingossa.

AML:n säätämisenä lainsäätäjät harppasi eettisessä mielessä huomattavasti tuolloin yleisesti noudatettujen käyttäytymissääntöjen edelle ottamalla kirjoitettuun lakiin silloin valmis-teilla olleen Euroopan neuvoston direktiivissä omaksuttuja periaatteita. Myöhemmin vuonna 1995 Suomi on allekirjoittanut muodollisestikin Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden kesken solmitun yleissopimuksen sisäpiirin kaupankäynnistä.

Arvopaperimarkkinalailla siihen sisältyvine sisäpiiri- muine määräyksineen oli sijoitustoiminnan eettistä tasoa kohottava vaikutus. Laissa annetut takeet sijoittajien yhdenvertaisesta kohtelusta ja sisäpiiritiedon väärinkäytöltä suojaamisesta ovat lisänneet sijoittajien luottamusta. Piensijoittajan asema on parantunut.

Toisaalta tapahtumat arvopaperimarkkinoilla ovat osoittaneet, kuinka vaikeaa ja hidasta uusien käyttäytymismallien omaksuminen käytännössä on. Viimeisten kymmenen vuoden aikaisista tapahtumista useimmat muistanevat optiopörssin perustamiseen liittyneet välistävedot, Kouri-kaupat ja muut nurkanvaltauksset. Aikaa kuluu ja paljon on tehtävä ennen kuin arvopaperimarkkinamme saavuttavat kansainvälisten sijoittajien täyden luottamuksen.

Meillä on yhä vieläkin yleinen tapa valita toimivan johdon edustajia toisten yritysten hallintoelimiin. Tämä poikkeaa muualla noudatetusta käytännöstä. Usein tätä perustellaan sillä, että pankin ja muiden yritysten johtajille katsotaan kertyneen poikkeuksellisen paljon tietoa ja kokemusta, jota ei sovi Suomen kaltaisessa pienessä maassa jättää hyödyntämättä. Näin varmasti onkin, mutta sopii toisaalta kysyä, kuinka paljon näiden henkilöiden viisaudesta on omasta takaa ja kuinka paljon edellisessä kokouksessa kuultua. Mitä mieltä tämän käytännön hyväksyttävyydestä oltaneekin, kokemukset osoittavat, että tapa on omiaan yhdensuuntaistamaan yritysten toimintaa. Näin kumuloituvat niin hyvien kuin huonojenkin ratkaisujen vaikutukset. Esimerkiksi 1990-luvun alussa yrityksestä toiseen levisi paljolti yhteisten rahoitusasiantuntijoiden levittäminä toimintamalleja, jotka osoittautuivat vääriksi. Kohtalokkaimmat virhearviot koskivat ulkomaan valuuttamääräisten luottojen edullisuutta, kiinteistösijoitusten arvonnousua ja Neuvostoliiton kauppaa.

3.3. Järjestäytyneen rikollisuuden vastustaminen (rahanpesun estämisvelvollisuus). Asiar ryhmänä, jossa Suomessa ollaan herätty vasta kansainvälisen kehityksen myötä, on suhtautuminen luotto- ja rahoituslaitosten käyttämiseen rikollisesta toiminnasta koituvan hyödyn pe-suun. Euroopan neuvoston direktiivi rahoitusjärjestelmän rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä annettiin 1991. Suomessa direktiivi pantiin täytäntöön 1993 annetulla lailla. Voimassa olevat säännökset velvoittavat raha- ja pääomamarkkinoilla toimivat yritykset tunnistamaan jokainen asiakas, jonka liiketoimen suuruus yhtenä tai toisiinsa kytkeytyvänä toimenpiteenä on vähintään 15000 ecua vastaava markkamäärä, kuitenkin aina vähintään 85.000 markkaa. Pankin ja vastaavan yrityksen on asianmukaista huolellisuutta noudattaen selvitettävä ne perusteet ja tarkoitus sen palvelujen käytölle, jos se havaitsee, että ne poikkeavan tavanomaisesta niiden rakenteen ja suuruuden suhteen, laitoksen koon tai sen toimipaikan osalta tai niillä ei ole ilmeistä taloudellista tarkoitusta taikka ne eivät sovi yhteen asiakkaan taloudellisen tilanteen tai liiketoiminnan kanssa. Tällaisessa tapauksessa pankin tai vastaavan on keskeytettävä liiketoimi tai kieltäydyttävä siitä ja ilmoitettava asiasta välittömästi viranomaiselle. Ilmoituksen tekoa ei saa paljastaa sille, johon epäily kohdistuu. Pankille tai vastaavalle sekä niiden

puolesta toimineelle henkilölle ei aiheudu vastuuta aiheettomaksi osoittautuneesta epäilystä mahdollisesti johtuvista taloudellisesta vahingosta.

Järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja huumekauppaan liittyvien rahavirtojen pääsy kansainväistyneeseen rahoitusjärjestelmään on pyrittävä kaikin tavoin estämään. Käytännössä tämä on mahdollista tehdä vain silloin, kun rahoja ensi kertaa tarjotaan pankkiin. Järjestelmässä mukana olevien varojen jakaminen "puhtaisiin" ja "likaisiin" on näet mahdotonta. Säännökset on kirjoitettu tämä tosiasia tunnustaen. Se on puolestaan johtanut "vihjeantovelvollisuuden" käyttöönottoon. Kaikkien tietyn kokoluokan ylittävien liiketoimien asettaminen epäilyksen alaisiksi ei ole kuitenkaan aikaisemmin kuulunut suomalaiseen käytäntöön.

3.4. Oman edun tavoittelu tai huolimattomuus (luottamusaseman väärinkäyttö). Neljäntenä ja viimeisenä rahoitus- ja sijoitustoiminnan säätelyn osa-alueena, jolla hyväksyttävän käyttäytymisen sääntöjä on otettu kirjoitettuun lakiin, otan esille oman edun tavoitteluun tai huolimattomuuteen liittyvät tilanteet. Rikoslain 37:5:ssä säädetään luottamusaseman väärinkäytöstä. Tähän rikokseen syyllistyy se, joka hoitaessaan toisen taloudellisia tai oikeudellisia asioita väärinkäyttää luottamusasemaansa joko ryhtymällä sellaiseen toimeen, johon hänellä ei ole oikeutta, tai jättämällä tehtävänsä kokonaan tai osaksi suorittamatta aiheuttaa vahinkoa. Pankkikriisin aikoihin rikos räätälöitiin pankinjohtajiin sopivaksi muuttamalla syyteoikeutta koskevaa säännöstä vuonna 1994. Syyte ilmoitus ei ole enää tarpeen, jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamisen tai jos asioiden hoitaminen perustuu lain tai viranomaisen määräykseen tai jos rikoksen on tehnyt asianajaja tai muu henkilö, joka on tehtävässään julkisen valvonnanalainen tai siihen rinnastettavassa asemassa, taikka teko kohdistuu julkisen valvonnan alaiseen yhteisöön, säätöön tai muuhun oikeushenkilöön sen julkisen valvonnan alaisessa toiminnassa.

3.5. Pankkialaisuutta, sisäpiiritiedon käyttöä, rahanpesua ja luottamusaseman väärinkäyttöä koskevien käyttäytymissääntöjen siirtyminen eettisen ohjeen tasolta kirjoitettuun lakiin kuvastaa rahoitus- ja sijoitustoimintaan kuuluvien käyttäytymissääntöjen kehittymistä ja täsmenytymistä. Samalla ne osoittavat, kuinka kiinteässä yhteydessä eritasoisten sääntöjen muotoutuminen on yhteiskunnan tapahtumiin ja tarkastelluissa tapauksissa erityisesti sen taloudelliseen kehitykseen. Ero lakinormin ja eettisen säännön välillä on hiuksen hieno. Lainvastaisesta toiminnasta seuraa konkreettisia haittavaikutuksia, vahingonkorvaus, menetetyksi tuomitseminen tai rangaistus, jos teosta jää kiinni. Laissa annetaan kuitenkin vain minimisäännöt. Jokaisen on oman arvomaailmansa perusteella ammattialan eettisiä koodeja soveltaen ratkaistava suhtautumisensa kannanottoa vaativiin kysymyksiin. Lakipykälien sisällä on tilaa hyvin erilaiselle käyttäytymiselle puhumattakaan niiden ulkopuolelle jäävästä toimintakentästä.

4. HAVAINTOJA ETIIKASSA TAPAHTUNEISTA MUUTOKSISTA JA NIIHIN LIITTYVISTÄ TEKIJÖISTÄ

4.1. Muutos. Omat kokemukseni pankkivuosilta suhtautumisesta lainmukaisuuteen ovat tiivistävissä näin: Virkkusen aikana (KOP:n pääjohtaja 1948–75) lakimiehen ilmoitus, että jokin on oikeudellisesti arveluttavaa, lopetti asian käsittelyn heti, Makkosen aikana (pääjohtaja 1975–83) juristilla ei myöskään ollut vaikeuksia tulla ymmärretyksi, Lassilan aikana (pääjohtaja 1983–91) juristien mielipidettä ei ennätetty eikä ehkä katsottu tarpeelliseksikaan kysellä. Viime vuosien tilannetta kuvaa nuoren asiantuntijan lausahdus huomautukseeni menettelyn ristiriidasta voimassa olevan lain kanssa. Hän näet tokaisi: ”Eihän siitä voi saada kuin enintään sakkoo.”

4.2. Kokonaisvastuu. Pitkälle 1970-luvulle suomalaisten pankkien toimintaa sävytti vastuun ottaminen koko yhteiskunnan taloudesta. Liikepankeissa nähtiin vientiteollisuuden rahoitushuollon turvaaminen keskeisenä tehtävänä. Yksityishenkilöiden tarpeet saivat väistyä. Korkean inflaation ja devalvaatioiden avulla pidettiin teollisuuden vientikilpailukykyä yllä. Laskun maksoivat asunto- ja muut piensäästäjät. Tätä pidettiin täysin luonnollisena ja hyväksyttävänä.

4.3. Huolenpito. Toisaalta pankit pitivät huolta myös tavallisista asiakkaistaan. Pitkäaikaista asiakassuhdetta pidettiin arvossa. Korkomarginaali muodosti valtaosan pankkien tuotoista. Vastikkeettomia tai alihinnoiteltuja palveluksia perusteltiin niiden ottolainausta tukevalla vaikutuksella. Asiakkaita estettiin myös tekemästä liian riskipitoisia asioita. Esimerkiksi valuuttamääräisen luoton saamisen ehdottomana edellytyksenä oli 1980-luvun lopulle saakka, että lainanottajalla oli valuuttamääräisiä tuloja sen maksamiseen.

4.4. Pankkikriisi. Kuluvan vuosikymmenen alussa koettu pankkikriisi on muovannut voimakkaasti pankkien toimintatapoja. Myös asiakkaiden suhtautumisessa pankkeihin on tapahtunut selviä muutoksia. Pankkikriisin esille nostamien vaikeuksien taustalla on eräitä yhteiskunnassamme toteutuneita ilmiöitä, joilla on nähdäkseni yhteys näihin tapahtumiin.

4.4.1. Markkinavoimat. Ensiksikin olen jo viitannut kasinotalouden ongelmiin, jotka syntyivät, kun kehittyneiden markkinatalouksien menettelytavat otettiin meillä käyttöön ilman lain-säädännön ja tapaperinteen asettamia rajoituksia. Markkinavoimien kaikkivoipaisuuteen vedoten tehtiin tuolloin asioita, joissa itse asiassa oli kysymys vain vahvemman aseman häikäilemättömästä hyväksi käyttämisestä. Nurkanvaltaajista tehtiin lähes kansallissankareita.

4.4.2. Idän suhteiden malli. Sisäpiirisäännösten yhteydessä edellä sivuttu valtarakenteidemme suppeus on tehnyt mahdolliseksi ylläpitää suomalaisten huippupäättäjien edelleenkin suosimaa tietojen ja toiminnan kaksitasoisuutta. Tällä tarkoitan kylmän sodan aikana idänsuhteiden hoidossa vakiintunutta käyttäytymismallia, jonka mukaan päättävän eliitin tiedossa on seikoja, joita niin sanotulle kansalle ei kerrota. Tämä piirre ei ole tuntematon rahoitus ja sijoitus-toiminnassa toimivienkaan keskuudessa.

4.4.3. Tulosjohtaminen. Ehkä kaikkein voimakkaimmin eettisiin käyttäytymissäntöihin on vaikuttanut kuitenkin tulosjohtamisen käyttöön ottaminen. Tämä tapahtui pankeissa kasinotalouden parhaina vuosina juuri ennen pankkikriisiä. Kun tulosjohtamisessa apuna käytetyt mittatikut olivat tuolloin puutteelliset tai manipuloitavissa, avasi tämä yhdessä valuuttamarkkinoiden vapauttamisen kanssa mahdollisuudet tuloksen lyhytjänteiselle maksimoimiselle ja mahdollisuuksien ryöstöviljelylle. Perinteisen pankkitoiminnan arvot joutuivat romukoppaan. Uudet toimintatavat, uusi arvohierarkia ja henkilömuutokset aiheuttivat epävarmuutta ja pelkoa. Hultalon meno lisäsi muutosten nopeutta.

4.4.4. Roskapankki. Viimeisenä pankkikriisiin liittyvänä asiana, jolla on ollut voimakas vaikutus alan etiikkaan, oli roskapankki-idean käyttöön ottaminen. Tällä tarkoitan menettelyä, jossa kriisipankin terve liiketoiminta myytiin erikseen ja epäonnistunut bisnes eli hoitamattomat luotot ja ylihintaist kiinteistöt jätettiin ns. roskapankkina Valtion vakuusrahaston huoleksi. Kun pankinjohtajille annettiin näin mahdollisuus siivota kriisipankkien taseet, se lisäsi yhteiskunnan maksettavaksi jäävää laskua ja vaikutti haitallisesti paitsi toimialan myös koko yhteiskunnan vastuu- ja moraalikäsitteisiin.

4.5. Pankkiasioinnin muuttuminen. Asiakkaan suojaa on pyritty 1990-luvulla parantamaan. Pankkien käyttämät lomakkeet on uusittu käytännössä kauttaaltaan. Sitoumusten pätevyyden edellytykseksi on asetettu, että pankissa nimenomaan selvitetään asiakkaalle sitoumusten oikeudellinen luonne ja merkitys. Nämä muutokset ovat kieltämättä parantaneet pankin asiakkaiden asemaa, mutta samanaikaisesti pankkiasioinnin luonteessa on tapahtunut muutos. Pankit eivät enää katso asiakassuhdetta kokonaisuutena, vaan tekevät asiakkaan kanssa erilaisia ”diilejä”. Ne ovat asiakkaan vastapuoli sopimusneuvotteluissa, joissa kumpikin osapuoli katsoo vain omaa etuaan.

4.6. Tylyt tavat. Moni yrittäjä ja yksityishenkilö on tuntenut tulleensa epäoikeudenmukaisesti tai suorastaan tahallisesti väärin kohdelluksi viime aikoina. Koko omaisuuden, säästetyn tai perityn, menettäminen konkurssissa tai kahden asunnon loukkuun joutumisen vuoksi, säilyy vielä lastenlastenkin mielissä. Vaikka pankkien kovat toimenpiteet saataviensa turvaamiseksi ovat periaatteessa ymmärrettäviä, onhan lainoissa kysymys säästäjien varoista, ovat pankit syyllistyneet tulosjahdissaan myös ylilyönteihin. Erityisesti mahdollisuus hylätä roskapankkiin sellaiset asiakkaat, joiden luotoista ja muista vastuista saattoi olla odotettavissa tappioita, johti siihen, että asiakkaiden vaikeuksia ei edes yritettykään ratkaista.

4.7. Velkomusoikeudenkäyntien lisääntyminen. Talouslamasta ja pankkikriisistä johtuen ovat pankkien ja asiakkaiden väliset oikeudenkäynnit voimakkaasti lisääntyneet. Erilaiset takaus- ja velkasaneeraus-oikeudenkäynnit ovat työllistäneet valtavasti tuomioistuimia. Merkittävän osasyyn lisääntymiseen muodostaa myös pankkien koventunut asenne ja madaltunut kynnysoikeudenkäyntien aloittamiseen. Joskus ei voi välttyä vaikutelmalta, että oikeudenkäyntiä ja

sillä uhkaamista käytetään taloudellisesti heikommassa asemassa olevan asiakkaan painostamiseen.

4.8. Vahingonkorvausoikeudenkäynnit. Tavanomaisten velkomusprosessien rinnalle ovat tulleet pankkeja ja pankinjohtajia vastaan ajettuja vahingonkorvaus- ja rikosoikeudenkäynnit.

4.8.1. Ensiksi mainittuun ryhmään kuuluvat lähes kaikki säästöpankkien johtajia ja luottamushenkilöitä vastaan Valtion vakuusrahaston aloitteesta nostetut sadat vahingonkorvausoikeudenkäynnit. Luottamusmiesten osalta vaatimukset on tähän mennessä päättyneissä oikeudenkäynneissä lähes poikkeuksetta hylätty. Tämä on puolestaan nostanut esille kysymyksen, onko oikeudenkäyntien nostaminen kovin köykäisin perustein suuren yleisön tyyntelemissä hyväksyttävä menettely, kun sillä samalla leimataan asiaomaiset henkilöt ”syllisiksi”.

4.8.2. Toiseen ryhmään kuuluvista rikosperusteisista oikeudenkäynneistä otan esimerkiksi KOP:n viimeiseen osakeantiin liittyvän prosessin mahdollisesta arvopaperimarkkinarikoksesta ja viime aikoina paljon huomiota osakseen saaneen Ulf Sundqvistin tapauksen.

Tähänastiset tapahtumat osoittavat KOP:n osakeantia koskevassa asiassa, kuinka vaikeaa ja monitahoista tällaisten kysymysten ratkominen oikeudessa on. Kaikki myöntävät, että KOP:n osakeannin markkinointi pienosakkeenomistajille oli eettisesti tuomittavaa. On kuitenkin eri asia, miten syytteelle käy tuomioistuimessa. Asian käsittely on osin vielä kesken.

Ulf Sundqvistin kohdalla oikeuden tuomitseman vahingonkorvauksen alentaminen sopimuksella johti alentamispäätöksen tehneen ministerin eroon ja synnytti valtavan yleisökeskustelun, josta ei moraalisia äänenpainoja puuttunut. Vaikka tapauksen käsittelyyn eduskunnassa ja julkisuudessa liittyy myös puoluepolitiikkaa, se osoittaa hyvin selvästi, kuinka suuren mielenkiintoarvon pankinjohtajien tekemisiin liittyvät asiat omaavat. Sundqvistin tapaukseen liittyvät oikeastaan kaikki yhteiskunnalliseen tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen kuuluvat peruselementit.

5. ONKO PANKEISTA TULLUT TAVALLISIA YRITYKSIÄ?

Edellä kertamani havainnot osoittanevat, kuinka monenlaisten ristipaineiden alaisena rahoitus ja sijoitustoiminta on viime vuosina ollut. Vaikka muutosten nopeutuminen ja epäjatkuvuuden lisääntyminen ovat leimanneet muitakin toimialoja, pankkialalla tapahtuneet käyttäytymismuutokset ovat ehdottomasti rajuimmasta päästä. Tietoliikenteen kehitys ja sen mukanaan tuomat mahdollisuudet konkreettisen rahankäsittelyn vähentämiseen, markkinoiden globalisoituminen, muiden toimialojen liitännäisinä tarjoamien rahoituspalvelujen lisääntyminen ovat esimerkkejä tekijöistä, jotka ovat pakottaneet pankit ajattelemaan asioita puhtaasti liike-taloudellisista lähtökohdista katsoen. Luottolaitosten käyttäytyminen ei tätä nykyä poikkea käytännössä ollemaan muiden palvelualojen toiminnasta.

Luottamuksen merkitys toimialalla menestymiselle ei ole kuitenkaan vähentynyt, vaan pikemminkin voisi väittää päinvastaista. Joidenkin edellä mainitsemillani osa-alueilla herää kuitenkin epäily siitä, että varsinkin pankit ovat omaksuneet uudet opit liiankin tehokkaasti ja että tämä on tapahtunut luottamuksen kustannuksella. Yleisön luottamus pankkeja kohtaan on pankkikriisin ja toiminnan luonteen muuttumisen vuoksi laskenut. Pankkivastaisuus kohdistuu toimialaan kokonaisuutena erottelematta pankkeja koon tai liiketunnuksen mukaan. Pankkiiriliikkeiden kohdalla en sen sijaan ole havainnut vastaavanlaista.

Luulenkin, että suomalaisten pankkien olisi tarpeen harjoittaa hiukan itsetutkistelua, jotta niille kielteinen kehitys saataisiin käännettyä. Mainitsemieni pankkien tulevaisuuden kannalta haitallisten megatrendien paineessa pankkien on kyettävä tunnistamaan luottamuspulan taustalla olevat syyt. Vain sopimattomaksi koettujen käyttäytymistapojen hylkääminen luo edellytykset luottamuksen palautumiselle ja sitä tietä todelliselle tulosten parantamiselle. Tämän toteuttamiseksi tarvitaan toimialalla jatkuvaa keskustelua eettisistä periaatteista. ■